

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

બિનાની બ્રધર્સ (પ્રા.) લિ.

વિ.

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય

ડિસેમ્બર ૧૧, ૧૯૭૩

[એ. એન. રે, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ, એચ. આર. ખન્ના, કે. કે. મેથ્યુ, એ.

અલાગીરીસ્વામી અને પી. એન. ભગવતી, ન્યાયમૂર્તિઓ]

ભારતનું બંધારણ, અનુચ્છેદ ૨૮૬ – ભારતમાં 'માલની આયાત
દરમિયાન તેનું વેચાણ અથવા ખરીદી' શબ્દપ્રયોગનો અર્થ

૧૯૬૯ ની રિટ પિટિશન નં. ૯૨ માં, અરજદાર કંપનીએ બંધારણના
અનુચ્છેદ ૩૧(૧) હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા તેના મૂળભૂત અધિકારોના
અમલ માટે યોગ્ય નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરવા માટે અરજ કરી હતી. હકીકતો
નીચે મુજબ છે:

અરજદાર કંપની નોન-ફેરસ (અલોહ) ધાતુઓની વેપારી હતી અને ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ સપ્લાયઝ એન્ડ ડિસ્પોઝલ્સ (ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી.) ની નોંધાયેલી સપ્લાયર હતી. કંપની પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યમાં નોંધાયેલી વેપારી પણ હતી. અરજદાર ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. સાથેના પોતાના કરારો પૂરા કરવા માટે વિવિધ દેશોમાંથી તેમજ દેશમાંથી નોન-ફેરસ ધાતુઓ મેળવતી હતી. નોન-ફેરસ ધાતુઓની આયાત તારીખ ૩૦ જૂન, ૧૯૫૭ સુધી ઓપન જનરલ લાયસન્સ હેઠળ હતી. ત્યારબાદ, ભારત સરકાર દ્વારા લાયસન્સિંગ પ્રણાલી દાખલ કરવામાં આવી હતી અને અરજદારને તેમની ભૂતકાળની આયાતના આધારે તેમનો ક્વોટા નક્કી કરાવવા જણાવવામાં આવ્યું હતું. તારીખ ૨ એપ્રિલ, ૧૯૫૮ ના રોજ, ભારત સરકારે નોન-ફેરસ મેટલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૫૮ બહાર પાડ્યો હતો, જેના આધારે તાંબાના મુક્ત વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો. લાયસન્સ ધારકો દ્વારા તાંબાની કોઈપણ આયાત કંટ્રોલર ઓફ નોન-ફેરસ મેટલ્સના નિર્દેશો હેઠળ વહેંચવાની હતી.

નોન-ફેરસ મેટલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૫૮ હેઠળ અને ઇમ્પોર્ટ ટ્રેડ રેગ્યુલેશન્સ હેઠળ પણ, સ્થાપિત આયાતકારો તેમના ક્વોટા લાયસન્સ સામે આયાત કરેલી ધાતુઓ ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને પણ વેચવા માટે મુક્ત ન હતા. અરજદારે ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને સપ્લાય કરવા માટે વધારાનું આયાત લાયસન્સ મેળવવું પડતું હતું. અરજદારે એપ્રિલ ૧૯૬૪, માર્ચ ૧૯૬૫ સુધીના લાયસન્સિંગ સમયગાળા માટે નોન-ફેરસ ધાતુઓની આયાત માટે ક્વોટા

લાયસન્સ મેળવ્યા હતા; પરંતુ આયાતનું વિતરણ માત્ર કંટ્રોલરના નિર્દેશો હેઠળ જ કરવાનું હતું.

તારીખ ૧૪ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૫ ના રોજ, ભારત સરકારે ડિફેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા રૂલ્સ હેઠળ સ્કેર્સ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ મટિરિયલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૬૫ બહાર પાડ્યો. આ રીતે આવનારી આયાત સહિત નોન-ફેરસ ધાતુઓનો સ્ટોક સ્થગિત કરવામાં આવ્યો. નોન-ફેરસ મેટલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૫૮ અને સ્કેર્સ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ મટિરિયલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૬૫ બંને રદ કરવામાં આવ્યા હતા. ભારત સરકાર અરજદારને ઓર્ડર આપતી વખતે કરારની શરતો મુજબ આયાત લાયસન્સ આપતી હતી.

અરજદાર છેલ્લા ૧૯ વર્ષ દરમિયાન સામાવાળા નં. ૧, ૨ અને ૩ ને નોન-ફેરસ ધાતુઓની આયાત કરીને સપ્લાય કરતી હતી. સામાવાળા નં. ૨ કરારની શરતો મુજબ અરજદારને લાગુ પડતો સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ અને/અથવા વેસ્ટ બંગાળ સેલ્સ ટેક્સ ચૂકવવા સંમત થયા હતા અને ચૂકવતા હતા.

૧૯૬૬ માં, સુપ્રિમ કોર્ટે કે. જી. ખોસલા એન્ડ કંપની વિ. ડેપ્યુટી કમિશનર ઓફ કોમર્શિયલ ટેક્સિસ [૧૯૬૬] ૩ એસ.સી.આર. ઉપર માં ઠેરવેલ કે ખોસલા એન્ડ કંપની દ્વારા ભારતમાં ડીજીએસ એન્ડ ડી ને તેમના પ્રિન્સિપાલ દ્વારા બેલ્જિયમમાં ઉત્પાદિત એક્સલ-બોક્સ બોડીઝનું વેચાણ, આયાત દરમિયાન માલની હેરફેરનું કારણ બન્યું હતું અને સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ,

૧૯૫૬ ની કલમ ૫(૨) અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૮૬ ને ધ્યાને લેતાં આ વ્યવહાર પર વેચાણ વેરો વસૂલીપાત્ર ન હતો.

ત્યારબાદ, સામાવાળા નં. ૨ એ સામાવાળા નં. ૪ ને એક હુકમ જારી કર્યો કે ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. જ્ઞારા આપવામાં આવેલા કોન્ટ્રાક્ટ સામે ખાસ આયાત કરવામાં આવેલા માલસામાનના સપ્લાયના સંબંધમાં વેચાણ વેરો મંજૂર કરવો જોઈએ નહીં. સામાવાળા નં. ૪ એ સદર હુકમની શરતો મુજબ કાર્ય કરીને અરજદારના બાકી બિલોમાંથી અગાઉ ચૂકવાયેલ વેચાણ વેરા પેટે રૂ. ૬૦,૭૮૦/- કાપી લીધા અને જે કોન્ટ્રાક્ટ્સ પૂર્ણ થઈ ચૂક્યા હતા તેના સંબંધમાં સામાવાળા નં. ૨ જ્ઞારા વેચાણ વેરા તરીકે ચૂકવવામાં આવેલી રૂ. ૨ લાખથી વધુની રકમ વસૂલ કરવાની ધમકી પણ આપી.

અરજદારે, ત્યારબાદ, પશ્ચિમ બંગાળના વેચાણ વેરા સત્તાવાળાઓનો સંપર્ક કર્યો અને પેનિંગ આકારણીઓમાં સુધારેલા રિટર્ન દાખલ કર્યા અને ખોસલાના કેસમાં ચુકાદાના આધારે આ વેચાણને આયાત દરમિયાન થયેલું ગણીને વેચાણ પર ચૂકવેલા વેરાના રિફંડની માંગણી કરી.

પશ્ચિમ બંગાળના વેચાણ વેરા સત્તાવાળાઓએ એવો અભિપ્રાય લીધો કે પ્રશ્નવાળા વ્યવહારોમાં બે વેચાણ સામેલ હતા – એક, વિદેશી વેચનાર જ્ઞારા અરજદારને અને બીજું, અરજદાર જ્ઞારા ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને, અને ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. તેમજ વિદેશી વેચનારાઓ વચ્ચે કરારનો કોઈ સંબંધ ન હતો, અરજદાર તેને આપવામાં આવેલા આયાત લાયસન્સ હેઠળ કોઈપણ

વ્યક્તિ અથવા દેશમાંથી માલ આયાત કરવા માટે હકદાર હતી અને ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ સપ્લાયઝ એન્ડ ડિસ્પોઝલ્સ સાથેના કરારો સામે જારી કરાયેલા આયાત લાયસન્સમાં માલ આયાત કર્યા પછી ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને સપ્લાય કરવાની અરજદાર પર કોઈ જવાબદારી લાદવામાં આવી ન હતી, તેથી, તેઓએ ઠેરવ્યું કે અરજદાર દ્વારા ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને કરવામાં આવેલા વેચાણ પર વેરો વસૂલીપાત્ર હતો. વિચારણા માટે ઉદ્ભવતા પ્રશ્નો હતા: (૧) શું સદર હુકમના આધારે, સામાવાળા નં. ૪ અરજદારને મળવાપાત્ર રકમમાંથી રૂ. ૬૦,૭૮૦/- કાપવા માટે હકદાર હતા અને (૨) શું અરજદાર પાસેથી રૂ. ૨ લાખથી વધુની વધારાની રકમ વસૂલ કરવાનો સામાવાળાનો દાવો વાજબી હતો.

અરજદારે એવી દલીલ કરી હતી કે કંપની દ્વારા ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને કરવામાં આવેલા વેચાણ એવા વેચાણ ન હતા કે જેનાથી આયાત દરમિયાન કોઈપણ માલની હેરફેર થઈ હોય, કારણ કે તે વેચાણ કંપની દ્વારા વિદેશી વેચનારાઓ સાથે કરવામાં આવેલા ખરીદીના કરારોથી અલગ અને ભિન્ન હતા, કે જેનાથી આયાત દરમિયાન માલની હેરફેર થઈ હતી, અરજદાર દ્વારા ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને કરવામાં આવેલા વેચાણ પર વેરો વસૂલીપાત્ર હતો અને તેથી, ખોસલાના કેસનો નિર્ણય અહીંની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી.

રિટ પિટિશનો મંજૂર કરતા,

ઠેરવ્યું: (૧) અનુચ્છેદ ૨૮૬(૧)(બી) માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રાજ્યનો કોઈપણ કાયદો માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પર વેરો લાદશે

નહીં જ્યાં આપું વેચાણ અથવા ખરીદી ભારતમાં માલની આયાત અથવા નિકાસ દરમિયાન થતી હોય. નિકાસ દ્વારા વેચાણમાં વિદેશી ખરીદદાર સાથે વેચાણના કરારથી શરૂ કરીને જમીન અથવા સમુદ્ર માર્ગે દેશની બહાર પરિવહન માટે સામાન્ય કેરિયરને માલની સોંપણી સુધીની સંકલિત પ્રવૃત્તિઓની શ્રેણી સામેલ હોય છે અને આવા વેચાણને નિકાસથી અલગ કરી શકાતું નથી કે જેના વિના તે અસરકારક બની શકતું નથી, અને વેચાણ તેમજ પરિણામી નિકાસ એ આ બે સંકલિત પ્રવૃત્તિઓના એક જ વ્યવહારના ભાગો બનાવે છે જે સંયુક્ત રીતે નિકાસ વેચાણની રચના કરે છે, તેમાંથી જે પણ પહેલા થાય તેને બીજા દરમિયાન થતું ગણી શકાય છે. [૬૨૩-એચ]

સ્ટેટ ઓફ ત્રાવણકોર કોચીન અને અન્ય વિ. ધ બોમ્બે કંપની લિ. [૧૯૫૨] એસ.સી.આર. ૧૧૧૨, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

(૨) 'સંકલિત પ્રવૃત્તિઓ' શબ્દોનો ઉપયોગ અગાઉના કેસમાં એ દર્શાવવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો કે 'આપું વેચાણ' (એટલે કે એવું વેચાણ જે નિકાસનું કારણ બને છે) 'નિકાસથી અલગ કરી શકાતું નથી કે જેના વિના તે અસરકારક બની શકતું નથી, અને વેચાણ તેમજ પરિણામી નિકાસ એ એક જ વ્યવહારના ભાગો બનાવે છે', અને તે કેસમાં વેચાણ અને નિકાસ સંકલિત હોવાનું કહેવાયું હતું. [૬૨૪-બી]

સ્ટેટ ઓફ ત્રાવણકોર કોચીન અને અન્ય વિ. શણમુઘા વિલાસ કાજુ ફેક્ટરી અને અન્ય [૧૯૫૪] એસ.સી.આર. ૫૩ માં પતંજલિ શાસ્ત્રી, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિના મંતવ્યનો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

(૩) બંધારણના છઠ્ઠા સુધારા પહેલાં 'આયાત દરમિયાન' શબ્દપ્રયોગની કોઈ વ્યાખ્યા ન હતી. પાછળથી સંસદે સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૫(૨) માં આ શબ્દપ્રયોગને વૈધાનિક અર્થ આપ્યો, જેમાં એવી જોગવાઈ છે કે ભારતના પ્રદેશમાં માલની આયાત દરમિયાન માલનું વેચાણ અથવા ખરીદી થઈ હોવાનું ત્યારે જ ગણવામાં આવશે જો વેચાણ અથવા ખરીદી આવી આયાતનું કારણ બને અથવા માલે ભારતની કસ્ટમ્સ સીમાઓ પાર કરી તે પહેલાં ટાઈટલના દસ્તાવેજોની તબદીલી દ્વારા કરવામાં આવી હોય. [૬૨૪-સી]

(૪) હાલના કેસમાં, અરજદારે મુખ્ય પક્ષકાર તરીકે ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને વેચાણ કર્યું હતું. વેચાણ કરવા માટે, અરજદારે વિદેશી વેચનારાઓ પાસેથી માલ ખરીદવો પડ્યો હતો અને વિદેશી વેચનારાઓ પાસેથી થયેલી આ ખરીદી જ આયાત દરમિયાન માલની હેરફેરનું કારણ બની હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, માલની હેરફેર એ ખરીદીના કરારોને કારણે થઈ હતી, જે અરજદારે વિદેશી વેચનારાઓ સાથે કર્યા હતા. અરજદાર દ્વારા ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. સાથે કરવામાં આવેલા વેચાણના કરારોના અનુસંધાનમાં આયાત દરમિયાન માલની કોઈ હેરફેર થઈ ન હતી. અરજદારનું ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને વેચાણ એ વિદેશી વેચનારાઓ પાસેથી તેની ખરીદીથી ભિન્ન અને અલગ હતું. ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. અને વિદેશી વેચનારાઓ વચ્ચે કરારનો કોઈ સંબંધ ન હતો. વિદેશી વેચનારાઓએ પોતાની જાતે અથવા અરજદારની એજન્સી મારફતે ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. સાથે કોઈ કરાર કર્યો ન હતો અને અરજદાર દ્વારા ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને કરવામાં આવેલા વેચાણને કારણે વિદેશી દેશોમાંથી માલની હેરફેર થઈ ન

હતી. જો અરજદાર અને ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. વચ્ચેના કરારોમાં માલની આયાત કરવાની અને આયાત કરેલા માલમાંથી ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. ને સપ્લાય કરવાની કલ્પના કરવામાં આવી હોય તો પણ, એવું ફલિત થતું ન હતું કે આયાત દરમિયાન માલની હેરફેર અરજદાર દ્વારા ડી.જી.એસ. એન્ડ ડી. સાથે કરવામાં આવેલા વેચાણના કરારોને કારણે થઈ હતી. તેથી, હાલના કેસને કોફી બોર્ડના કેસના નિર્ણયથી અલગ પાડી શકાય નહીં, જો કે તે કેસ એ પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત હતો કે વેચાણ ક્યારે નિકાસ દરમિયાન માલની હેરફેરનું કારણ બને છે. તેથી, સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા જારી કરાયેલ હુકમ રદ કરવામાં આવ્યો હતો. [૬૨૭-ઈ-૬૨૮-ઈ]

મૂળ અધિકારક્ષેત્ર: ૧૯૬૯ ની રિટ પિટિશન્સ નં. ૩૯ અને ૯૨.

મૂળભૂત અધિકારોના અમલ માટે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ.

અરજદારો તરફથી વી. એમ. તારકુંડે, જી. આર. ચોપરા અને સી. એમ. કોહલી.

સામાવાળા તરફથી ગોવિંદ દાસ અને એસ. કે. નચ્ચર (રિટ પિટિશન નં. ૩૯/૧૯૬૯ માં) અને સામાવાળા નં. ૧ થી ૪ (રિટ પિટિશન નં. ૯૨/૧૯૬૯ માં).

સામાવાળા નં. ૫ અને ૬ તરફથી પી. કે. ચેટર્જી અને જી. એસ. ચેટર્જી (રિટ પિટિશન નં. ૯૨/૧૯૬૯ માં).

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ મેથ્યુ દ્વારા આપવામાં આવેલ.

ન્યાયમૂર્તિ મેથ્યુ: આ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧(૧) હેઠળ અરજદારોના મૂળભૂત અધિકારના અમલ માટે યોગ્ય નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરવાની અરજ કરતી બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓ છે.

અરજીઓમાં ઉપસ્થિત થયેલો પ્રશ્ન સમાન છે અને અમે ૧૯૬૯ ની રિટ પિટિશન નં. ૩૯ નો નિકાલ કરવાનું વિચારતા હોવાથી તેનો નિર્ણય ૧૯૬૯ ની રિટ પિટિશન નં. ૯૨ ને લાગુ પડશે અને તેનો નિકાલ કરશે.

અરજદાર એ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૧૩ હેઠળ સ્થપાયેલી કંપની છે. તેની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ કલકત્તામાં છે અને બિનાની હાઉસ, ખૂંડી કટરા, મિર્ઝાપુર, યુ.પી. ખાતે વ્રાન્ચ ઓફિસ છે. અરજદાર જસત (ઝિંક), સીસું (લેડ), તાંબુ (કોપર), કલાઈ (ટીન) વગેરે જેવી નોન-ફેરસ ધાતુઓની આયાતકાર અને વેપારી છે અને ડિરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ સપ્લાયઝ એન્ડ ડિસ્પોઝલ્સ, જે હવે પછી ડીજીએસ એન્ડ ડી તરીકે ઉલ્લેખિત છે, ના નોંધાયેલા સપ્લાયર્સની માન્ય યાદીમાં સામેલ છે. તે બેંગાલ ફાઈનાન્સ એક્ટ, ૧૯૪૧ અને સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૬ હેઠળ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યમાં નોંધાયેલી વેપારી પણ છે. અરજદાર ડીજીએસ એન્ડ ડી મારફતે ભારત સરકાર સાથેના પોતાના કરારો પૂરા કરવા માટે વિવિધ દેશોમાંથી તેમજ દેશમાંથી નોન-ફેરસ ધાતુઓ મેળવતી હતી. નોન-ફેરસ ધાતુઓની આયાત તારીખ ૩૦ જૂન, ૧૯૫૭

સુધી ઓપન જનરલ લાયસન્સ હેઠળ હતી. ત્યારબાદ, ભારત સરકાર દ્વારા લાયસન્સિંગ સિસ્ટમ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને અરજદાર સહિતના સ્થાપિત વેપારીઓને તેમની ભૂતકાળની આયાતના આધારે તેમનો ક્વોટા નક્કી કરાવવા જણાવવામાં આવ્યું હતું. તારીખ ૨ એપ્રિલ, ૧૯૫૮ ના રોજ, ભારત સરકારે એસેન્શિયલ કોમોડિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૫ હેઠળ નોન-ફેરસ મેટલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૫૮ બહાર પાડ્યો, જેના આધારે તાંબાના મુક્ત વેચાણ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો. સ્થાપિત લાયસન્સ ધારકો દ્વારા તાંબાની કોઈપણ આયાત કંટ્રોલર ઓફ નોન-ફેરસ મેટલ્સના નિર્દેશો હેઠળ વહેંચવાની હતી. નોન-ફેરસ મેટલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૫૮ હેઠળ અને ઇમ્પોર્ટ ટ્રેડ રેગ્યુલેશન્સ હેઠળ પણ, સ્થાપિત આયાતકારો તેમના ક્વોટા લાયસન્સ સામે આયાત કરેલી ધાતુઓ ડીજીએસ એન્ડ ડી ને પણ વેચવા માટે મુક્ત ન હતા. અરજદારે ડીજીએસ એન્ડ ડી ને સપ્લાય કરવા માટે વધારાનું આયાત લાયસન્સ મેળવવું પડતું હતું.

ઇમ્પોર્ટ ટ્રેડ કંટ્રોલ પોલિસી હેઠળ, અરજદાર સહિતના સ્થાપિત આયાતકારોએ એપ્રિલ, ૧૯૬૪-માર્ચ, ૧૯૬૫ સુધીના લાયસન્સિંગ સમયગાળા માટે નોન-ફેરસ ધાતુઓની આયાત માટે ક્વોટા લાયસન્સ મેળવ્યા હતા, પરંતુ અહીં ઉલ્લેખિત આયાત માત્ર કંટ્રોલર ઓફ નોન-ફેરસ મેટલ્સ અથવા ઇમ્પોર્ટ ટ્રેડ કંટ્રોલ ઓથોરિટીના નિર્દેશો હેઠળ જ વિતરિત કરવાની હતી. તારીખ ૧૪ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૫ ના રોજ, ભારત સરકારે ડિક્રેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા રૂલ્સ હેઠળ સ્કેર્સ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ મટિરિયલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૬૫ બહાર પાડ્યો. આ

રીતે આવનારી આયાત સહિત નોન-ફેરસ ધાતુઓનો સ્ટોક સ્થગિત કરવામાં આવ્યો. નોન-ફેરસ મેટલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૫૮ રદ કરવામાં આવ્યો હતો. સ્કેર્સ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ મટિરિયલ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૬૫ પણ તારીખ ૬ જૂન, ૧૯૬૬ ના રોજ રદ કરવામાં આવ્યો હતો. ભારત સરકાર અરજદારને ઓર્ડર આપતી વખતે કરારની શરતો મુજબ આયાત લાયસન્સ આપતી હતી. અરજદાર છેલ્લા ૧૯ વર્ષ દરમિયાન સામાવાળા નં. ૧, ૨ અને ૩ ને નોન-ફેરસ ધાતુઓની આયાત કરીને સપ્લાય કરતી હતી.

સામાવાળા નં. ૨ કરારની શરતો મુજબ અરજદારને લાગુ પડતો સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ અને/અથવા વેસ્ટ બંગાળ સેલ્સ ટેક્સ ચૂકવવા સંમત થયા હતા અને ચૂકવતા હતા. ૧૯૬૬ માં, આ કોર્ટે કે. જી. ખોસલા એન્ડ કંપની વિ. ડેપ્યુટી કમિશનર ઓફ કોમર્શિયલ ટેક્સિસ^૧ જે હવે પછી ખોસલા કેસ તરીકે ઉલ્લેખિત છે, માં ઠેરવેલ કે ખોસલા એન્ડ કંપની દ્વારા ભારતમાં ડીજીએસ એન્ડ ડી ને તેમના પ્રિન્સિપાલ દ્વારા બેલ્જિયમમાં ઉત્પાદિત એક્સલ-બોક્સ બોડીઝનું વેચાણ, આયાત દરમિયાન માલની હેરફેરનું કારણ બન્યું હતું અને સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૫(૨) ને ધ્યાને લેતાં આ વ્યવહાર પર વેચાણ વેરો વસૂલીપાત્ર ન હતો. આ ચુકાદાના આધારે, સામાવાળા નં. ૨ એ સામાવાળા નં. ૪ એટલે કે પે એન્ડ એકાઉન્ટ્સ ઓફિસર, મિનિસ્ટ્રી ઓફ વર્ક્સ, હાઉસિંગ એન્ડ સપ્લાય સહિતના તમામ સંબંધિત સત્તાવાળાઓને એક હુકમ (એનેક્ષર પી-૧) જારી કરીને નિર્દેશ આપ્યો કે ડીજીએસ એન્ડ ડી દ્વારા

1 [૧૯૬૬] ૩ એસ.સી.આર. ૩૫૨.

આપવામાં આવેલા કરારો સામે સપ્લાય માટે ડીજીએસ એન્ડ ડી અથવા સ્ટેટ ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન જેવા અન્ય સત્તાવાળાઓ દ્વારા જારી કરાયેલ ઇમ્પોર્ટ રેકમેન્ડેશન સર્ટિફિકેટ્સના આધારે ચીફ કંટ્રોલર ઓફ ઇમ્પોર્ટ્સ એન્ડ એક્સપોર્ટ્સ દ્વારા જારી કરાયેલા લાયસન્સ સામે ખાસ આયાત કરવામાં આવેલા માલસામાનના સપ્લાયના સંબંધમાં વેચાણ વેરો મંજૂર કરવો જોઈએ નહીં. પે એન્ડ એકાઉન્ટ્સ ઓફિસરે, એનેક્ષર પી-૧ પર કાર્યવાહી કરીને અરજદાર દ્વારા તેમને સુપરત કરવામાં આવેલા ચાલુ બિલોમાંથી તમામ જૂના કરારો હેઠળ સામાવાળા દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી વેચાણ વેરાની રકમ કાપી લીધી. સામાવાળા નં. ૪ એ જે બિલોની ચુકવણી પેનિંગ હતી તેમાંથી વાસ્તવમાં રૂ. ૬૦,૭૮૦/- ની રકમ કાપી લીધી અને જે કરારો પહેલેથી જ પૂર્ણ થઈ ગયા હતા તેના સંબંધમાં સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા વેચાણ વેરા તરીકે ચૂકવવામાં આવેલી રૂ. ૨,૩૫,૧૩૦.૦૧ ની રકમ વસૂલ કરવાની ધમકી પણ આપી. તારીખ ૨૭ ઓક્ટોબર, ૧૯૬૨ ના રોજ પૂરા થતા વર્ષ સુધીની અરજદાર પરની આકારણીઓ ખોસલા કેસમાં ચુકાદાની તારીખ અને એનેક્ષર પી-૧ ખાતેનો હુકમ જારી થતાં પહેલાં પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી. અરજદારને જ્યારે એનેક્ષર પી-૧ ના હુકમની જાણ થઈ, ત્યારે તેણે પશ્ચિમ બંગાળના વેચાણ વેરા સત્તાવાળાઓનો સંપર્ક કર્યો અને પેનિંગ આકારણીઓમાં સુધારેલા રિટર્ન દાખલ કર્યા અને ખોસલા કેસના ચુકાદાના આધારે આ વેચાણને આયાત દરમિયાન થયેલું ગણીને વેચાણ પર ચૂકવેલા વેરાના રિફંડની માંગણી કરી.

પશ્ચિમ બંગાળના વેચાણ વેરા સત્તાવાળાઓએ એવો અભિપ્રાય લીધો કે પ્રશ્નવાળા વ્યવહારોમાં બે વેચાણ સામેલ હતા, અર્થાત્ વિદેશી વેચનારાઓ દ્વારા અરજદારને વેચાણ અને અરજદાર દ્વારા ડીજીએસ એન્ડ ડી ને વેચાણ, કે ડીજીએસ એન્ડ ડી અને વિદેશી વેચનારાઓ વચ્ચે કરારનો કોઈ સંબંધ ન હતો, અરજદાર તેને આપવામાં આવેલા આયાત લાયસન્સ હેઠળ કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા દેશમાંથી માલ આયાત કરવા માટે હકદાર હતી અને ડીજીએસ એન્ડ ડી સાથેના કરારો સામે જારી કરાયેલા આયાત લાયસન્સમાં માલ આયાત કર્યા પછી ડીજીએસ એન્ડ ડી ને સપ્લાય કરવાની અરજદાર પર કોઈ જવાબદારી લાદવામાં આવી ન હતી. તેથી, તેઓએ ઠેરવ્યું કે અરજદાર દ્વારા ડીજીએસ એન્ડ ડી ને કરવામાં આવેલા વેચાણ પર વેરો વસૂલીપાત્ર હતો.

વિચારણા માટે ઉદ્ભવતા પ્રશ્નો એ છે કે, શું, એનેક્સર પી-૧ ના હુકમના આધારે, સામાવાળા નં. ૪ પેવિંગ બિલોના સંબંધમાં અરજદારને મળવાપાત્ર રકમમાંથી રૂ. ૬૦,૭૮૦/- કાપવા માટે હકદાર હતા અને શું અરજદાર પાસેથી રૂ. ૨,૩૫,૧૩૦.૦૧ ની વધારાની રકમ વસૂલ કરવાનો સામાવાળાનો દાવો વાજબી છે.

અરજદાર વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પ્રશ્નવાળા વ્યવહારો, અર્થાત્ અરજદારે ડીજીએસ એન્ડ ડી ને કરેલા વેચાણ એવા વેચાણ ન હતા કે જેના કારણે આયાત દરમિયાન માલની હેરફેર થઈ હોય અને તે વેચાણ અરજદારો દ્વારા વિદેશી વેચનારાઓ સાથે કરવામાં આવેલા ખરીદીના કરારોથી અલગ અને

ભિન્ન હોવાથી, કે જેનાથી આયાત દરમિયાન માલની હેરફેર થઈ હતી, અરજદાર દ્વારા ડીજીએસ એન્ડ ડી ને કરવામાં આવેલા વેચાણના વ્યવહારો પર વેરો વસૂલીપાત્ર હતો અને તેથી, ખોસલા કેસનો નિર્ણય અહીંની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી.

અનુચ્છેદ ૨૮૬(૧)(બી) માં જોગવાઈ છે કે:

"૨૮૬. (૧) રાજ્યનો કોઈપણ કાયદો માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પર વેરો લાદશે નહીં અથવા લાદવાની સત્તા આપશે નહીં જ્યાં આવું વેચાણ અથવા ખરીદી—
(બી) ભારતના પ્રદેશમાં માલની આયાત અથવા ભારતના પ્રદેશની બહાર માલની નિકાસ દરમિયાન થતી હોય."

સ્ટેટ ઓફ ત્રાવણકોર કોચીન અને અન્ય વિ. ધ બોમ્બે કંપની લિ.¹ માં પતંજલિ શાસ્ત્રી, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ કહ્યું હતું કે નિકાસ દ્વારા વેચાણમાં વિદેશી ખરીદદાર સાથે વેચાણના કરારથી શરૂ કરીને જમીન અથવા સમુદ્ર માર્ગે દેશની બહાર પરિવહન માટે સામાન્ય કેરિયરને માલની સોંપણી સુધીની સંકલિત પ્રવૃત્તિઓની શ્રેણી સામેલ હોય છે અને આવા વેચાણને નિકાસથી અલગ કરી શકાતું નથી કે જેના વિના તે અસરકારક બની શકતું નથી, અને વેચાણ તેમજ પરિણામી નિકાસ એ એક જ વ્યવહારના ભાગો બનાવે છે. આ બે સંકલિત પ્રવૃત્તિઓ કે જે સંયુક્ત રીતે નિકાસ વેચાણની રચના કરે છે, તેમાંથી જે પણ પહેલા થાય તેને બીજા દરમિયાન થતું ગણી શકાય છે.

1 [૧૯૫૨] એસ.સી.આર. ૧૧૧૨.

સ્ટેટ ઓફ ત્રાવણકોર કોચીન અને અન્ય વિ. શાણમુઘા વિલાસ કાજુ ફેક્ટરી અને અન્ય¹ માં, એ જ વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે 'સંકલિત પ્રવૃત્તિઓ' વાક્યાંશનો ઉપયોગ અગાઉના નિર્ણયમાં એ દર્શાવવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો કે 'આવું વેચાણ' (એટલે કે એવું વેચાણ જે નિકાસનું કારણ બને છે) "નિકાસથી અલગ કરી શકાતું નથી કે જેના વિના તે અસરકારક બની શકતું નથી, અને વેચાણ તેમજ પરિણામી નિકાસ એ એક જ વ્યવહારના ભાગો બનાવે છે" અને તે અર્થમાં જ આ બે પ્રવૃત્તિઓ – વેચાણ અને નિકાસ – સંકલિત હોવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું.

બંધારણના છઠ્ઠા સુધારા પહેલાં 'આયાત દરમિયાન' શબ્દપ્રયોગની કોઈ વ્યાખ્યા ન હતી. તે સુધારા દ્વારા, સંસદને આ શબ્દપ્રયોગના અર્થઘટન માટેના સિદ્ધાંતો ઘડવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. અને, સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૫(૨) માં સંસદે આ શબ્દપ્રયોગને વૈધાનિક અર્થ આપ્યો છે:

"૫(૨) માલનું વેચાણ અથવા ખરીદી ભારતના પ્રદેશમાં માલની આયાત દરમિયાન થઈ હોવાનું ત્યારે જ ગણવામાં આવશે જો વેચાણ અથવા ખરીદી આવી આયાતનું કારણ બને અથવા માલે ભારતની કસ્ટમ્સ સીમાઓ પાર કરી તે પહેલાં માલના ટાઈટલના દસ્તાવેજોની તબદીલી દ્વારા કરવામાં આવી હોય."

1 [૧૯૫૪] એસ.સી.આર. ૫૩, ૬૩.

બેન ગોર્મ નીલગિરિ પ્લાન્ટેશન્સ કંપની વિ. સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસ^૨ માં, પ્રશ્ન એ હતો કે શું ફોર્ટ કોચીન ખાતે યોજાયેલી હરાજીમાં ચાના ચેસ્ટ્સ (પેટીઓ) નું વેચાણ અનુચ્છેદ ૨૮૬(૧)(બી) ના આધારે વેચાણ વેરાની વસૂલાતમાંથી મુક્ત હતું કે કેમ. વ્યવહારનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ હતું: ઉત્પાદક ટી બોર્ડ પાસેથી નિકાસ ક્વોટાની ફાળવણી મેળવે છે, ઉત્પાદક પછી ચાને પેટીઓમાં મૂકે છે જે જાહેર હરાજીમાં વેચાય છે; વિદેશી ખરીદદારોના એજન્ટો અથવા મધ્યસ્થીઓ દ્વારા બોલી લગાવવામાં આવે છે; એજન્ટો અને મધ્યસ્થીઓ પછી નિકાસ માટે કેન્દ્ર સરકાર પાસેથી લાયસન્સ મેળવે છે. આ કોર્ટને વ્યવહારમાં એવું કંઈ મળ્યું નહીં જેમાંથી વેચાણ અને અભિપ્રેત નિકાસ વચ્ચે કોઈ સંબંધ (બોન્ડ) ઉદ્ભવતો હોય જે તેમને એક જ વ્યવહારના ભાગો તરીકે જોડતો હોય. વેચનારાઓને નિકાસ સાથે કોઈ લેવાદેવા ન હતી, વેચાણમાં નિકાસ કરવાની કોઈ જવાબદારી લાદવામાં આવી ન હતી અથવા તેમાં કોઈ જવાબદારી સામેલ ન હતી અને માલ આંતરિક વપરાશ માટે વાળવામાં આવે તેવી શક્યતા હતી. કોર્ટે આ વેચાણને નિકાસ માટેનું વેચાણ ગણ્યું હતું અને નિકાસ દરમિયાન થયેલું વેચાણ ગણ્યું ન હતું. કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે નિકાસનું કારણ બનવા માટે વેચાણના કરાર અને વાસ્તવિક નિકાસ વચ્ચે એવો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હોવો જોઈએ, કે દરેક કડી તેની અગાઉની કડી સાથે અતૂટ રીતે જોડાયેલી હોય અને આવા સંબંધ વિના, વેચાણના વ્યવહારને ભારતના પ્રદેશની બહાર માલની નિકાસ દરમિયાન થયેલું વેચાણ કહી શકાય નહીં. કોર્ટે વધુમાં જણાવ્યું કે સામાન્ય રીતે જ્યાં વેચનાર દ્વારા વેચાણ કરવામાં આવે છે, અને તે વાસ્તવમાં

2 [૧૯૬૪] ૭ એસ.સી.આર. ૭૦૬.

થતી નિકાસ સાથે જોડાયેલ નથી, તે નિકાસ માટેનું વેચાણ છે અને જ્યાં નિકાસ એ વેચાણનું પરિણામ છે, નિકાસ વેચાણ સાથે અતૂટ રીતે જોડાયેલી હોવાથી કાયદા, કરાર અથવા વ્યવહારના સ્વરૂપ પરથી ઉદ્ભવતી પક્ષકારો વચ્ચેની પરસ્પર સમજૂતીથી ઉદ્ભવતી જવાબદારીના ભંગ વિના આ સંબંધને અલગ કરી શકાતો નથી, તે વેચાણ નિકાસ દરમિયાન થયેલું છે.

ખોસલા કેસમાં, કરદાતાએ એક્સલ-બોક્સ બોડીઝના સપ્લાય માટે ડીજીએસ એન્ડ ડી, નવી દિલ્હી સાથે કરાર કર્યો હતો. વિશિષ્ટતાઓ (સ્પેસિફિકેશન્સ) અનુસાર માલનું ઉત્પાદન બેલ્જિયમમાં થવાનું હતું અને ડીજીએસ એન્ડ ડી, લંડન અથવા તેમના પ્રતિનિધિએ ઉત્પાદકોના કારખાનામાં માલનું નિરીક્ષણ કરવાનું હતું અને નિરીક્ષણ પ્રમાણપત્ર આપવાનું હતું. મદ્રાસ ખાતે બીજા નિરીક્ષણની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. કન્સાઈનીને સ્ટોર્સનું નિરીક્ષણ અને ડિલિવરી થયા પછી કરદાતા ૯૦ ટકા ચૂકવણી મેળવવા માટે હકદાર હતા અને બાકીના ૧૦ ટકા કન્સાઈની દ્વારા અંતિમ સ્વીકૃતિ પર ચૂકવવાપાત્ર હતા. એફ.ઓ.આર. (f.o.r.) ધોરણે ડિલિવરીના કિસ્સામાં રવાનગીના પુરાવા પર નિરીક્ષણ પછી કરદાતા ૯૦ ટકા ચુકવણી માટે અને કન્સાઈની દ્વારા સારી સ્થિતિમાં સ્ટોર્સ મળ્યા પછી બાકીના ૧૦ ટકા માટે હકદાર હતા. કરારના અમલ માટે અને ગંતવ્ય સ્થાને માલના સુરક્ષિત આગમન માટે કરદાતા સંપૂર્ણપણે જવાબદાર હતા. કરારમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ઇન્સ્પેક્ટર દ્વારા આપવામાં આવેલી કોઈપણ મંજૂરી અથવા સ્વીકૃતિ હોવા છતાં, જો એવું જણાય કે માલ તમામ બાબતોમાં કરારની શરતો અને નિયમોને

અનુરૂપ નથી, તો કન્સાઈની માલ નકારવા માટે હકદાર હતા. ઉત્પાદકોએ બિલ્સ ઓફ લેડિંગ હેઠળ જહાજ દ્વારા કરદાતાને માલ મોકલ્યો હતો અને કરદાતાના કિલચરિંગ એજન્ટો દ્વારા મદ્રાસ બંદરે માલ સાફ કરવામાં આવ્યો હતો અને મદ્રાસ અને મૈસૂરમાં સધર્ન રેલ્વેને ડિલિવરી માટે રવાના કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રશ્ન એ હતો કે શું કરદાતા દ્વારા સરકારી વિભાગોને કરવામાં આવેલું વેચાણ આયાત દરમિયાનનું હતું અને સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૫(૨) હેઠળ કરવેરામાંથી મુક્ત હતું કે કેમ. સિકરી, ન્યાયમૂર્તિ (જેઓ તે સમયે હતા) એ કોર્ટનો ચુકાદો આપતાં સેન્ટ્રલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટની કલમ ૫(૨) નો ઉલ્લેખ કર્યા પછી કહ્યું કે ભારતમાં માલની હેરફેર અપીલકર્તા (ખોસલા એન્ડ કંપની) અને ડીજીએસ એન્ડ ડી વચ્ચેના વેચાણના કરારને કારણે થઈ હતી, જો માલની હેરફેર એ કરારની શરતનું પરિણામ હોય અથવા વેચાણના કરારને આનુષંગિક હોય, તો આયાત પૂર્ણ થયા પછી વાસ્તવિક વેચાણ થયું તે બાબત તદ્દન મહત્વહીન છે.

કોફી બોર્ડ વિ. જોઈન્ટ કોમર્શિયલ ટેક્સ ઓફિસર¹ જે હવે પછી કોફી બોર્ડ કેસ તરીકે ઉલ્લેખિત છે, માં કોફી બોર્ડ એવો દાવો કર્યો હતો કે માર્ચ અને એપ્રિલ, ૧૯૬૩ માં નોંધાયેલા નિકાસકારોને કોફીનું અમુક વેચાણ 'નિકાસ દરમિયાન' થયેલું વેચાણ હોવાથી, મદ્રાસ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૯ હેઠળ તેના પર વેરો લાદી શકાય નહીં. કોફી બોર્ડ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમોમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે જે વેપારીઓએ કોફી બોર્ડ અથવા તેમના

¹ [૧૯૭૦] ૩ એસ.સી.આર. ૧૪૭.

એજન્ટો પાસે કોફીના નિકાસકાર તરીકે પોતાની નોંધણી કરાવી હોય અને જેઓ તે સંબંધમાં ચીફ કોફી માર્કેટિંગ ઓફિસર પાસેથી પરમિટ ધરાવતા હોય તેમને જ હરાજીમાં ભાગ લેવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે, અને બોલી પૂરી થયા પછી, કિંમતની ચુકવણી એક ચોક્કસ રીતે થશે. "નિકાસ ગેરંટી" શીર્ષકવાળી શરત નં. ૨૬ માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે તે હરાજીની આવશ્યક શરત હતી કે તેમાં વેચાયેલી કોફી એજન્ટ દ્વારા જારી કરાયેલ નોટિસ ઓફ ટેન્ડરની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર લોટ્સના કેટલોગમાં નિર્ધારિત ગંતવ્ય સ્થાને, અથવા ચીફ કોફી માર્કેટિંગ ઓફિસર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે તેવા ભારતના પ્રદેશ બહારના અન્ય કોઈ વિદેશી દેશમાં નિકાસ કરવામાં આવશે અને તેને કોઈપણ સંજોગોમાં અન્ય ગંતવ્ય સ્થાને વાળવામાં આવશે નહીં, વેચવામાં આવશે નહીં, અથવા નિકાલ કરવામાં આવશે નહીં, અથવા અન્યથા ભારતમાં મુક્ત કરવામાં આવશે નહીં. શરત ૩૦ માં જણાવાયું હતું કે જો ખરીદદાર નિર્ધારિત સમયની અંદર અથવા તેને આપવામાં આવેલી મુદત લંબાવવાના સમયગાળાની અંદર ઉપરોક્ત મુજબ કોફીની નિકાસ કરવામાં નિષ્ફળ જાય અથવા ઉપેક્ષા કરે, તો તે દર ૫૦ કિલોએ ૩. ૫૦ લેખે ગણતરી કરાયેલ દંડ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે જે શરત ૩૧ મુજબ તેને ચૂકવવાપાત્ર રકમમાંથી કાપી શકાય તેવી રહેશે. અને શરત ૩૧ માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ખરીદદાર દ્વારા નિર્ધારિત સમયની અંદર અથવા મંજૂર કરવામાં આવે તેવી મુદત લંબાવવાના સમયગાળાની અંદર ઉપરોક્ત કોફીની નિકાસ કરવામાં કસૂર કરવામાં આવે તો, ખરીદદારના સંદર્ભ વિના, બિન-નિકાસિત કોફી જપ્ત કરવી અને તેનો કબજો લેવો અને તેનો એવો

વ્યવહાર કરવો જાણે તે બોર્ડના પુલ સ્ટોકમાં રાખવામાં આવેલી કોફીનો જ એક ભાગ હોય તે ચીફ કોફી માર્કેટિંગ ઓફિસર માટે કાયદેસર રહેશે. આ કોર્ટ સમક્ષ અરજદારોનો કેસ એવો હતો કે નિકાસ હરાજીમાં ખરીદી એ વાસ્તવમાં ભારતના પ્રદેશની બહાર કોફીની નિકાસ દરમિયાન કોફી બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવેલું વેચાણ હતું કારણ કે વેચાણ પોતે જ કોફીની નિકાસનું કારણ બન્યું હતું અને આ રીતે વેચાયેલી કોફી ભારતમાં ઉપયોગ માટે અથવા ભારતીય બજારોમાં વેચાણ માટે અભિપ્રેત ન હતી. બીજી તરફ, વેચાણ વેરા સત્તાવાળાઓનો કેસ એવો હતો કે આ વેચાણ કોફીની નિકાસ સાથે અટૂટ રીતે જોડાયેલું ન હતું અને તેથી વેચાણને તમિલનાડુ રાજ્યની અંદર થતા વેચાણ તરીકે ગણવું જોઈએ જે મદ્રાસ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ હેઠળ વેચાણ વેરાને પાત્ર છે. આ કોર્ટે ઠેરવેલ કે બોર્ડ માંગવામાં આવેલી મુક્તિ માટે હકદાર નથી. કોર્ટે કહ્યું કે 'નિકાસ દરમિયાન વેચાણ' વાક્યાંશમાં ત્રણ આવશ્યક બાબતોનો સમાવેશ થાય છે, અર્થાત્ વેચાણ હોવું જોઈએ, માલ વાસ્તવમાં નિકાસ થવો જોઈએ અને વેચાણ નિકાસનો જ એક અભિન્ન ભાગ હોવું જોઈએ. કોર્ટે વધુમાં કહ્યું કે વેચાણ નિકાસનું કારણ બનવું જોઈએ અને 'ઓકેઝન' (કારણ બનવું) શબ્દ ક્રિયાપદ તરીકે વપરાય છે અને તેનો અર્થ 'કારણ બનવું' અથવા 'તાત્કાલિક કારણ હોવું' થાય છે. કોર્ટનો એવો અભિપ્રાય હતો કે જે વેચાણને કરમાંથી મુક્ત ગણવાનું છે તે એવું વેચાણ છે જે નિકાસ થવાનું કારણ બને છે અથવા નિકાસનું તાત્કાલિક કારણ છે, કે વેચનાર અને આયાત કરનાર ખરીદદાર વચ્ચે મધ્યસ્થીની રજૂઆત કડી તોડી નાખે છે, કારણ કે, ત્યારે બે વેચાણ થાય છે, એક મધ્યસ્થીને અને

બીજું આયાતકારને, અને પહેલું વેચાણ નિકાસ દરમિયાન નથી, કારણ કે નિકાસ મધ્યસ્થીથી શરૂ થાય છે અને આયાતકાર સાથે સમાપ્ત થાય છે. કોર્ટના મતે કસોટી એ હતી કે એક જ વેચાણ હોવું જોઈએ જે પોતે જ નિકાસનું કારણ બને અને નિકાસ દરમિયાન બે કે તેથી વધુ વેચાણ માટે કોઈ અવકાશ નથી. તેથી, કોર્ટે ઠેરવ્યું કે કોફી બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવેલા વેચાણ નિકાસ માટેના વેચાણ હોવા છતાં, તે નિકાસ દરમિયાનના વેચાણ ન હતા, નિકાસ કાર્યક્રમમાં બે સ્વતંત્ર વેચાણ સામેલ હતા: કોફી બોર્ડ દ્વારા નિકાસ પ્રમોટરને પ્રથમ વેચાણ, અને નિકાસ પ્રમોટર દ્વારા વિદેશી ખરીદદારને બીજું વેચાણ જે માલની હેરફેરનું કારણ બન્યું હતું અને માત્ર પછીનું વેચાણ જ નિકાસ દરમિયાનનું વેચાણ હોવાના કારણે વેચાણ વેરામાંથી મુક્તિ મેળવી શકે છે.

ખોસલા કેસમાં, યાદ કરી શકાય કે ખોસલા એન્ડ કંપનીએ બેલિજયમમાં તેના પ્રિન્સિપાલ દ્વારા ઉત્પાદિત એક્સલ બોડીઝના સપ્લાય માટે ડીજીએસ એન્ડ ડી સાથે વેચાણનો કરાર કર્યો હતો અને બેલિજયમમાં ખરીદદાર દ્વારા માલનું નિરીક્ષણ કરવાનું હતું પરંતુ વેચાણના કરાર હેઠળ ભારતમાં ખરીદદાર દ્વારા વધુ નિરીક્ષણ કર્યા પછી માલ નકારવાપાત્ર હતો. આ કરારના અનુસંધાનમાં જ માલ દેશમાં આયાત કરવામાં આવ્યો હતો અને પેરામ્બુર અને મૈસૂર ખાતે ખરીદદારને સપ્લાય કરવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટના ચુકાદામાં આપવામાં આવેલી કેસની હકીકતોના નિવેદન પરથી એ સ્પષ્ટ થતું નથી કે બેલિજયમમાં ઉત્પાદકો દ્વારા ભારતમાં તેમના એજન્ટ ખોસલા એન્ડ કંપનીને વેચાણ થયું હતું. એવું જણાય છે કે એકમાત્ર વેચાણ એ બેલિજયમમાં ઉત્પાદકના

એજન્ટ તરીકે ખોસલા એન્ડ કંપની દ્વારા કરવામાં આવેલું વેચાણ હતું. આ કોર્ટના ચુકાદાના સમાપન ભાગમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

".... અમને એવું જણાય છે કે કરાર પરથી તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે કરારને આનુષંગિક હતું કે એક્સલ-બોક્સ બોડીઝનું બેલિજયમમાં ઉત્પાદન કરવામાં આવશે, ત્યાં તેનું નિરીક્ષણ કરવામાં આવશે અને કન્સાઈની માટે ભારતમાં આયાત કરવામાં આવશે. બેલિજયમથી ભારતમાં માલની હેરફેર એ કરદાતા અને ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ સપ્લાયઝ વચ્ચેના કરારની શરતોના અનુસંધાનમાં હતી. કરદાતા દ્વારા આ માલ અન્ય કોઈ હેતુ માટે વાળવામાં આવે તેવી કોઈ શક્યતા ન હતી. પરિણામે અમે ઠેરવીએ છીએ કે આ વેચાણ અધિનિયમની કલમ ૫(૨) ની અંદર માલની આયાત દરમિયાન થયું હતું, અને તેથી, કરવેરામાંથી મુક્ત છે."

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, બેલિજયમમાં ડીજીએસ એન્ડ ડી ના પ્રતિનિધિ દ્વારા માલનું નિરીક્ષણ કરવાનું હતું પરંતુ બેલિજયમમાં કોઈ પૂર્ણ વેચાણ થયું ન હતું કારણ કે, કરાર હેઠળ, ડીજીએસ એન્ડ ડી એ ભારતમાં તેમના આગમન પર માલના નિરીક્ષણનો વધુ અધિકાર અનામત રાખ્યો હતો.

તે ભલે ગમે તે હોય, વિચારણા હેઠળના કેસમાં આપણે અરજદાર દ્વારા મુખ્ય પક્ષકાર તરીકે ડીજીએસ એન્ડ ડી ને કરવામાં આવેલા વેચાણ સાથે સંબંધિત છીએ. કોઈ શંકા નથી કે, આ વેચાણ કરવા માટે, અરજદારે વિદેશી વેચનારાઓ પાસેથી માલ ખરીદવો પડ્યો હતો અને વિદેશી વેચનારાઓ પાસેથી

થયેલી આ ખરીદી જ આયાત દરમિયાન માલની હેરફેરનું કારણ બની હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, માલની હેરફેર એ ખરીદીના કરારોને કારણે થઈ હતી જે અરજદારે વિદેશી વેચનારાઓ સાથે કર્યા હતા. અરજદાર દ્વારા ડીજીએસ એન્ડ ડી સાથે કરવામાં આવેલા વેચાણના કરારોના અનુસંધાનમાં આયાત દરમિયાન માલની કોઈ હેરફેર થઈ ન હતી. અરજદારનું ડીજીએસ એન્ડ ડી ને વેચાણ એ વિદેશી વેચનારાઓ પાસેથી તેની ખરીદીથી ભિન્ન અને અલગ હતું. બીજી રીતે કહીએ તો, અરજદાર દ્વારા ડીજીએસ એન્ડ ડી ને કરવામાં આવેલું વેચાણ આયાતનું કારણ બન્યું ન હતું. અરજદાર દ્વારા વિદેશી વેચનારાઓ પાસેથી કરવામાં આવેલી ખરીદી જ માલની આયાતનું કારણ બની હતી. ખરીદીના કરારોના અનુસંધાનમાં માલની ખરીદી અને માલની આયાત, કોઈ શંકા નથી કે, ડીજીએસ એન્ડ ડી ને વેચાણ માટે હતી. પરંતુ એવું ફલિત થતું નથી કે ડીજીએસ એન્ડ ડી ને વેચાણ અથવા વેચાણના કરારોને કારણે આ દેશમાં માલની હેરફેર થઈ હતી. ડીજીએસ એન્ડ ડી અને વિદેશી વેચનારાઓ વચ્ચે કરારનો કોઈ સંબંધ ન હતો. વિદેશી વેચનારાઓએ પોતાની જાતે અથવા અરજદારની એજન્સી મારફતે ડીજીએસ એન્ડ ડી સાથે કોઈ કરાર કર્યો ન હતો અને અરજદાર દ્વારા ડીજીએસ એન્ડ ડી ને કરવામાં આવેલા વેચાણને કારણે વિદેશી દેશોમાંથી માલની હેરફેર થઈ ન હતી.

કેન્દ્ર સરકાર વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અરજદાર અને ડીજીએસ એન્ડ ડી વચ્ચેના વેચાણના કરારોમાં કરારો પૂરા કરવા માટે માલની આયાતની કલ્પના કરવામાં આવી હતી અને તે કારણોસર જ ડીજીએસ એન્ડ ડી

દ્વારા આયાત લાયસન્સ જારી કરવા માટે પ્રથમ ભલામણ કરવામાં આવી હતી અને પછી વાસ્તવિક આયાત લાયસન્સ જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને, વેચાણના કરારોમાં તેમને પૂરા કરવા માટે માલની આયાતની કલ્પના કરવામાં આવી હોવાથી, આયાત દરમિયાન માલની હેરફેર ડીજીએસ એન્ડ ડી ને વેચાણના કરારોને કારણે થઈ હતી, અને તેથી, ડીજીએસ એન્ડ ડી ને કરવામાં આવેલા વેચાણ એવા વેચાણ હતા જેનાથી આયાત દરમિયાન માલની હેરફેર થઈ હતી.

અરજદાર માટે આયાત લાયસન્સ મેળવી આપવાની કરારો હેઠળ ડીજીએસ એન્ડ ડી તરફથી કોઈ જવાબદારી ન હતી. બીજી તરફ, ડીજીએસ એન્ડ ડી દ્વારા કરવામાં આવેલી આયાત લાયસન્સ માટેની ભલામણ આયાત લાયસન્સ જારી કરવા માટે ચીફ કંટ્રોલર ઓફ ઇમ્પોર્ટ્સ એન્ડ એક્સપોર્ટ્સ પર કોઈ અનિવાર્ય જવાબદારી લાદતી ન હતી. જો કે કરાર હેઠળ ડીજીએસ એન્ડ ડી એ ઇમ્પોર્ટ રેકમેન્ડેશન સર્ટિફિકેટ સહિત કરારો પૂરા કરવા માટે માલની આયાત માટે તમામ સુવિધાઓ પૂરી પાડવાની બાંહેધરી આપી હતી, પરંતુ આ સુવિધાઓ મેળવી આપવાની ડીજીએસ એન્ડ ડી પર કોઈ સંપૂર્ણ જવાબદારી ન હતી. અને, આયાત લાયસન્સ મેળવવાની જવાબદારી અરજદારની હતી. તેથી, જો કરારોમાં માલની આયાત કરવાની અને આયાત કરેલા માલમાંથી ડીજીએસ એન્ડ ડી ને સપ્લાય કરવાની કલ્પના કરવામાં આવી હોય તો પણ, એવું ફલિત થતું ન હતું કે આયાત દરમિયાન માલની હેરફેર અરજદાર દ્વારા ડીજીએસ એન્ડ ડી સાથે કરવામાં આવેલા વેચાણના કરારોને કારણે થઈ હતી.

સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ આ કેસને કોઈ બોર્ડ કેસના નિર્ણયથી અલગ પાડવાનું અમને કોઈ કારણ જણાતું નથી, જો કે તે કેસ એ પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત હતો કે વેચાણ ક્યારે નિકાસ દરમિયાન માલની હેરફેરનું કારણ બને છે.

પરિણામે, જ્યાં સુધી અરજદારોનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી અમે એનેક્સર પી-૧ ના હુકમને રદબાતલ કરીએ છીએ અને ખર્ચ સહિત રિટ અરજીઓ મંજૂર કરીએ છીએ.

અરજીઓ મંજૂર કરવામાં આવી.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.